

Елена Јосимовска, Верица Јосимовска
Штип, Р. Македонија

Социјално-здравствена заштита деце на територији данашње Македоније у годинама непосредно иза Великог рата

Све до избијања Другог светског рата, Први светски рат (1914-1918), као највећи ратни сукоб у дотадашњој историји, био је познат под именом Велики рат. Изазвао је велике политичке, друштвене и цивилизацијске промене у историји балканских, али и других народа Европе и света и донео велике патње. У бесконачној илузорности живота, канонизовао је свакодневну беду модерног света у којој су, као откуцаји сата, били уграђени ужас, страдања и смрт.

Први светски рат је један од оних догађаја који су променили лице човечанства заувек. Свет након њега једноставно више није био исти. Сматран је највећом хуманитарном катастрофом, забележио је велика ратна разарања и милионске људске жртве. Изгинула је трећина становништва Србије. У свему томе деца су била најугроженија категорија. Само у Србији, у чијем је саставу тада била и Македонија, по завршетку рата, чак 60 000 деце није имало родитеље. То је био велики проблем једне новостворене, и до темеља разрушене државе ,у којој је тек требало формирати систем дечје заштите.

Почетни корак на организовању друштвене заштите било је Државо одељење за заштиту деце и младежи 1919. године, као једно од одељења Министарства социјалне политике. То је био нормативно-правни ниво државне политике али је био још далеко од практичне реализације.

„Државно одељење за заштиту деце и младежи“ имало је веома блиску сарадњу и заједнички деловало са пријатељским иностраним мисијама и домаћим добротворним друштвима. Статистика коју је ово друштво водило, на територији Краљевине, показала је да је било јако пуно деце, нарочито у Вардарској Македонији, којима је била потребна здравствена и социјална заштита. Нека од них су била без мајке, нека без оца или без оба родитеља, без дома, хронично болесни или без средстава за живот.

У спровођењу дечје социјалне и здравствене заштите, у годинама непосредно иза Великог рата, уз сагласност државне администрације Краљевине СХС, учествовале су међународне хуманитарне организације, које су својим радом, у најтежим тренуцима, спасиле, од сигурне смрти, неколико хиљада несрећне деце.

Конкретно, на територији данашње Македоније бригу о болесној и незбринутој деци преузела је америчка мисија „Болнице америчких жена“ (The American Women's Hospitals - AWH), Енглеска мисија „Српски потпорни фонд“ (The Serbian Relief Fund-SRF) и Амерички Црвени крст.

Др. Ета Геј (Dr.Etta Gray) из Лос Анђелеса, председник Националног удружења жена лекара у Америци, била је упућена на Балкан, од стране мисије AWH, са задатком да организује медицинску службу у најугроженијим деловима Србије.

Била је млада, јака, искусан лекар-хирург са изузетним организаторским способностима. Она је најпре обишла сва угрожена подручја, урадила једно веома пажљиво теренско истраживање и донела коначну одлуку за рад у Македонском делу Србије. Сама најава, да је њена одлука за организацију медицинске службе, била Македонија са централом у разрушеном Велесу, била је дочекана са патетичним изразом захвалности и веома љубазним недостатком поверења. Разлог томе је био однос других санитетских мисија које су долазиле у овај део и након теренских истраживања одлазиле и никад се више нису враћале. Касније, др. Ета Греј, у своме извештају образлаже своју одлуку за рад у Македонији, објашњавајући да ја имала понуду да њена мисија остане да ради у Београду или у неком другом, већем граду у Србији, али да она то није прихватила, јер је заиста хтела да помогне онима којима је била најпотребнија, због чега је и дошла.

У њеном извештају између осталог стоји: „...одлучила сам се рад у 'Македонској Србији' зато што је ово подручје било најсиромашнији и здравствено најугроженији део Србије. Наша централна болница и штаб били су смештени у срцу пустиње и беде. Велес је место где нерадо и ретко посећују и путници. Практично, за цело време нашег рада, једини контакти били су нам контакти са болесним и гладним. Разноврсност живота била је састављена једино од разних болести. Један од најтрагичнијих призора које сам икада срела у мом животу и раду, био је велики број људи, претежно деца, са црном косом и белим очима. Видела сам децу која полако

умиру од глади и неухрањености, сва искривљена од туберкулозе зглобова. То је било пресудно да наш рад буде баш овде....“¹

Зграда за седиште и централну болницу која је била одобрена од стране локалне самоуправе у Велесу, како каже др. Ета Греј у свом извештају, била је без прозора, врата и дрвенарије. За седам година ратовања, почев од 1912, овај град и околина били су поприште војних активности три рата, Први и Други балкански рат, затим без предаха, светски рат, уз сав ужас који су носили са собом. Током година у ова три рата, пролазили су војници из различитих крајева, пријатеља и непријатеља. У абecedном реду било их је: Албанаца, Американаца, Аустралијанаца, Аустријанаца, Енглезе, Бугара, Крићана, Хрвата, Далматинаца, Француза, Немаца, Грка, Сенегалаца, Турака, и сатана зна колико још других. Велики део штете није био само од експлозива. Трупe и избеглице које су пролазиле тамо-амо после војне победе или пораза, уништили су сву имовину. Врата, прозори и друга столарија који су војници узимали за своје логоре оставило је више хиљада кућа на Балкану у жалосном стању, као костури.

Када је локација дефинитивно била утврђена, др. Греј је отишла у Београд да обезбеди превоз особља и инвентара за болницу. Влада Краљевине СХС је обезбедила комплетан бесплатан превоз за све што је било потребно. Амерички Црвени крст и америчка администрација су дали велики допринос у обезбеђењу хране и болничких залиха.²

Са неколико вагона тог материјала, др. Ета Греј уз помоћ др. Лауре Мајерс (Dr. Laura Myers) и госпођице Фреде Фрост (Miss Freda Frost), средином новембра 1919. године, стигли су у Велес и централна болница и штаб за Србију били су отворени у том граду. Двориште болнице било је очишћено од рушевина, зграда окрећена, урађена комплетна дезинфекција простора, постављени гвоздени кревети, водовод обезбеђен, купатила и санитарни чвор исто тако.³

Док су трајале припреме око отварања централне болнице у Велесу, Америчка мисија је формирала такозвану привремену клинику где је пружала медицинску помоћ оболелима и вршила упис болесника за који ће бити примљени на лечење у болници. Неколико недеља пре отварања болнице, болесни су почели да се пријављују за упис.

¹ Esther Pohl Lovejoy, *Certain Samaritans*, (New York: The Macmillan Company, 1933), 13-20

² Ellen S. More, *A Certain Restless Ambition: Women Physicians and World War I*, *American Quarterly* 41, no. 4 (Dec., 1989): 636-660.

³ Esther Pohl Lovejoy, *цит. дело*.42.

У свом извештају од 13 децембра 1919. године , др. Ета греј каже: „ ...пре него што су примљени, пацијенти су почели да долазе и они сада долазе у све већем броју страшни призори ... јадни људи са запуштеним ранама и ране које нису имале никакав третман. Ужасне инфекције свих врста и страшних болести ока. То је страшно гледати у изоблићена лица људских бића који су слепи од занемаривања и да су били правилно збринути на време били би спашени.

....Један мали дечак је дошао питати дали можемо помоћи његовом брату. Рекли смо му да и затражили да га погледамо. Сат времена касније момчић је дошао у водећи брата за руку. Он је био потпуно слеп. Штета је у томе што је многима од тих случајева могло да се помогне. Но, сада је прекасно. Постоји велики број туберкулозних случајева, и много потхрањене деце спремне за развој болести. Ми смо рекли њиховим родитељима да их треба хранити, али они немају ни хране. Ми ћемо отворити дечје станице и домове и нахранити и обући сву децу а сва болесна деца, биће збринута у нашој болници.“⁴

Након испоруке опреме из Француске , др. Д. Хазел Бонес (dr. D. Hazel Bonness) и др. Елен Ц. Ковер (dr. Ellen C. Cover), са медицинским сестрама ,који су служили у француској јединици , стигли су директно у Велес . Они су били запањени обимом већ обављеног посла упркос наизглед непремостивим препрекама. Др. Бонес чим је стигла у Велес послала је писмо следеће садржине:

„ ...Изненађена сам и одушевљена што је доктор Греј била у могућности да овде оствари све ово уз толико муке и тешкоће . Она је једноставно учинила чуда и ја сам искрена да кажем да не познајем особу која би постигла и половину посла под истим условима.“⁵

Планови за развој ланца болница и диспанзера Америчке мисије, у македонском делу Србије , били су у складу са брзо променљивим условима земље која се опорављала после дугих година ратовања и непријатељске окупације .

У једном свом извештају од 14. маја 1920. године, д-р Греј је написала: „.....Отворили смо болницу и сви кревети су пуни, имамо болесника и по подовима. Ми смо у Велесу, на нашој клиници, за само шест месеци, третирали 16.000 пацијената. Пацијенти су били доношени из свих правца, понекад су пешачили по неколико километара и стизали у стану потпуне исцрпљености. У једном од извештаја стоји, да је један дечак

⁴ Esther,цит. дело.47.

⁵ Исто,53.

петнаест дана пешачио заједно са својом слепом сестром, водећи је за руку, да би је довео до болнице. Велики број болесника стизао је у воловским колима или на магарцима, а пошто нису имали да плате преноћиште у неком од хотела, седели су испред болнице чакајући да се ослободи кревет за њих.

Пацијенти са ужасним болестима ока међу првима су се обраћали за помоћ када је Америчка мисија обезбедила очну лекарку и отворила очну клинику у болници у Велесу. Никад до тада у Македонији није постојао очни лекар, и случајеви катаракте су били нагомилани. Људи нису умирали од катаракте. Они су постепено ослепљивали док им је физичко здравље остајало у добром стању. Чињеница је да је овим људима могло да се помогне ако су на време имали одговарајући третман. Овако многи од њих седели су у тами и из дана у дан били све ближе путу просјачења као слепи Бартимеј из Библије.

Слепи су долазили у великом броју, а више од четири стотине њих су били оперисани због катаракте и њихов вид је био обновљен.

Доступни извештаји, показују да су чак 3.996 пацијената са очним оболењима били збринути, а 1.068 оперисани због болести ока.

Дечја болница на брду изнад Велеса је спремна и пре него што добијете мој извештај она ће почети са радом....⁶

Дечја болница „The American Women's hospital“(1919) била је основана по завршетку Великог рата. Иста је била смештена у двоспратној згради некадашње Војне болнице, која се налазила на пространој висоравни изнад Велеса. Касније када су се створили услови, дечја болница је прешла у надлежност Околиске болнице као дечје одељење. Америчка мисија је напустила Велес 27 августа 1922.године откако је претходно извршила примопредају целокупног инвентара са управником велешке болнице (др. Антун Сасо). У болници су остала 27 болесне деце и 7 чланова помоћног особља и једна болничарка да се брине око деце и 15.000 динара за подмиривање трошкова за лечење.⁷

Под руководством др. Ете Греј, Велес је постао важан медицински центар у Србији, посебно за дечје болести. Поново је Влада Краљевине СХС помогла отварање дечје болнице тако што је обезбедила 300 дечјих кревета.

⁶ Исто, 61.

⁷ Историски Архив, Велес, Фонд Среска болница 1918-1941 година, кут.бр.1.

У писму упућеном Министарству социјалне политике, у пролеће 1921, др. Ета Греј је написала: „...Прича о Дечјој болници у Велесу је најбоља и најпаметнија страница историје нашег рада у Србији. Када држава прогласи рат, она објави рат углавном својој деци. Ове малишане није убио пуцањ већ глад и беда. Они полако умиру од болести и неухраћености. Наши лекари су обучени у Америци, где већина људи имају довољно хране, и они су били запањени кад су видели да деца са наизглед неизлечивих болести почињу да оздрављају чим су добили и најмању шансу... Ми у овом тренутку имамо 160 деце и морамо бити у стању да преузмемо још најмање 30. Они долазе из свих крајева Србије, али је већина њих из Македоније, где је највећа потреба... С времена на време је изгледало је као да би требало затворити наше болнице у Србији, због недостатка средстава, али добри анђели су лебдели над овим делом, и омогућили да се наш рад настави.

Било би штета да се затвори ова болница, јер не знамо шта ћемо да радимо са овом јадном децом. Имали смо доста проблема са мајкама које нису дозвољавале да се одвајају од деце, било је бескорисно да се расправљамо са њима па смо морали да их лечимо тако што су били смештени у комшилуку.... Побољшање стања деце ускоро је ућуткало њихове примедбе. Имали су добру храну, чисте кревете топлу одећу, играчке, дивно сунце, двориште и јелку са поклонима у право време....“⁸.

По налогу Министарства, потписани шеф, В. Петровић, упутио је писмо следеће садржине:

Др. ЕТТА GRAY, медицински директор,
Болнице Америчких жена,
Велес, СРБИЈА.

„Поштована доктор Греј:

Ваша мисија је дошла у нашу земљу када нам је помоћ била најпотребнија, јер је непријатељ на свим странама оставио, разарања и рушевине и нашу популацију изгладнелу и сиромашну. Као резултат ове ситуације деца су претрпела највише, јер су они били беспомоћни.

Ваша помоћ, лечење и одржавање сервис болница нам је уштедела велики број живота наше деце. За ово наше Министарство изражава најдубљу захвалност и моли вас да се обратите добротворима у вашој земљи, да помогну ваша мисија да настави рад док

⁸ Исто, 66.

наше институције ојачају и буду у стању да преузму ваше добро организоване болнице и наставе свој рад .

Министарство Вам још једном захваљује за олакшање и медицинску помоћ која траје све до данас , и моли вас да утичете на вашу Мисију да овде настави свој рад “⁹.

Одмах после Светског рата , министар за заштиту здравља Краљевине СХС са одлуком бр . 15.517 одобрио је Енглеској мисији "Леди Пеџет" у сарадњи са Америчком мисијом (AWH), да формира болницу у Скопљу . У касарни краља Петра на скопској тврђави , 1. септембра 1919 , основана је цивилна болница са 80 кревета . Болницу је комплетно опремила и на почетку с њом руководила др. Ета Греј.

Болница је обезбедила кревете специјално за децу јер је велики број деце оболело од заразних болести, претежно са веома високом стопом смртности .

На иницијативу др.Ете Греј , која је обезбедила средства , 1923. године почео је да се гради дечји павиљон. Одељењем је руководио др. Климентије Крстић из Охрида који је специјализирао педијатрију у Француској.¹⁰

Министарство социјалне политике Краљевине СХС, преко свог одељења за заштиту деце и младежи спроводило је своју организацију, у целој земљи, преко обласне, окружне и месне заштите. Главни државни центри дечје заштите у Вардарској Македонији налазили су се у Велесу, Скопљу и Битоли. Било је предвиђено, између осталог, испитивање здравственог стања деце , пружање лекарске помоћи, смештај у специјалним установама. У том циљу одељење је основало :

- а) Централни магацин за материјалну помоћ
- б) Опште и обласне дечје станице, дечје домове, болнице и амбуланте и
- ц) специјалне заводе и устаниве за заздрављивање и ојачање деце.

Судећи по Извештају Обласне инспекције са седиштем у Скопљу, а на захтев Министарства народног здравља (МНЗ) у Београду, на територији Скопске инспекциске области постојала су девет домова у којима је било смештено 390 деце на узрасту од 3 – 18 година.

⁹ Исто.

¹⁰Добривоје Поповић, О Болницама, Београд, 1923, 15.

Дечји домови и болнице на територији данашње Македоније у периоду 1919-1925

Битола¹¹

1. Дечји дом француских сестара (1919)

У њему је било збринато 28-ро девојчица на узрасту од 5-16 година под хигиенским и лекарским надзором д-р Васе Петровића и д-р Анастаса Христидиса.

2. Велики дом за мушку децу (1919)

У овом дому, у шест спаваоница, било је збринато 65 –ро деце од којих 41 на узраст од 6-16 година и 24 од 12-16 година. У Извештају д-р Васе Петровића који се бринуо за њихово здравље, у дому је у великом голем проценту владала маларија.

3. Мали дом за женску децу (1919)

У њему, у 4 спаваће собе било је смештено укупно 56 деце, од којих 35 на узрасту од 6-12 година а 21 од 12-16 година. Децата су била под надзором Енглеске Мисије.

4. Дечја болница у склопу домова налазила се у одвојеној згради. У њој су радиле неговатељице из Русије

5. Дечји дом америчке мисије методиста (1919)

У њему је било збринато 62 деце (21 ж. и 41 м.) на узрасту од 6-18 години. У дому је постојала трпезарија, купатило, учионица и просторија за игру. Деца у дому била су под лекарским и хигиенским надзором лекара д-р Васе Петровића и д-р Петра Пајића (Пајч).

Кавадарци¹²

Дечји дом (1919)

Зграда у којој су била смештена деца била је двоспратна и располагала је поред са спаваоницама, са учионицом, трпезаријом, купатилом и болничком собом. У дому је било збринато 24 деца (7 ж. и 17 м.) на узрасту од 7-15 години. Хигиенски и лекарски надзор деце вршио је д-р Владимир Чистов (емигрант из Русије), а учитељица у дому била је Цвета Каранчева.

¹¹ Исто тамо, 513-514.

¹² Исто тамо, 513.

Велес¹³

Дечји дом у Велесу (1919)

Дом се налазио поред железничке пруге покрај реке Вардар, на растојању од 2 км од града, у коначима манастира Св. Димитрија. Дом је имао на располагање 3 зграде и широко двориште. У 5 спаваоница, са 24 великих и 10 малих кревета, било је смештено 64 деца од којих 39 дечака и 25 девојчица на узрасту од 4-13 година. На великим креветима спавало је по троје а на малим по двоје деце у једном кревету. Дом је располагао са учионицом, трпезаријом, купатилом просторијом за играње и канцеларијом. Управник дома био је Милан Милић, а хигиенски и лекарски надзор вршио је д-р Антун Сасо.

Штип¹⁴

Дечји дом „Леди Пеџет“ у Штипу (1919)¹⁵

Помоћу Мисије шкотских жена и Мисије америчких жена, у Штипу, на самом почетку 1919.године, деца су била збринута у Дечјој станици која 1920 година прерасла у Дечји дом.

У њему је било збринута 26 деце на узрасту од 3-4 године (16 м. И 10 ж.) Дом је у целости опремила д-р Ета Греј а управљала мис Гордон¹⁶, лекарски и хигиенски надзор деце вршио је д-р Фрањо Навратил, управник болнице у Штипу. Овај Дом у периоду 1919-1925 година, до отварања дечјег диспанзера, био је јединствена институција у Штипу која се бринула за дечје здравље. Медицинске сестре дома вршиле су вакцинисање, пружале помоћ кад лакше болесних, а тежи случајеви били су транспортовани својим возилима у дечју болницу њихове мисије у Велесу.

¹³ Исто тамо, 514.

¹⁴ Санитетски годишњак, цит. дело, 1936, 515.

¹⁵ Политика бр.4990, 15 Март 1922 год. стр. 5

¹⁶ Мис Гордон, Хана Џеси Хенкин Харди (Hannah Jessie Hankin-Hardy, 1886-1944), девојачко Хана Гордон, рођена је 1886. године, у Ворчестеру, Енглеска. Хана Гордон завршила је Медицинску школу у Мелбурну, у Аустралији. Као млада девојка пријавила се за добровољни рад као болничарка, у време када су војни санитети регрутовали искључиво мушкарце. Заједно са супругом Самуелом и прва Болница шкотских жена, Хана Харди је дошла у Србију (Македонију), 4. Јануара 1915 године у време велике епидемије пегавог тифуса.

Скоље¹⁷

Дечји дом у Скопљу (1919)

У овом дому са 40 постеља било је смештено 63 детета на узрасту од 3-16 години (19 ж. и 44 м.). Управник дома био је Ранко Ракић.

У склопу дома постојала је амбуланта и болничка соба со 5 постеља. Хигиенски и лекарски надзор вршио је д-р Живојин Миленковић.

Гевгелија

Дечји дом „Џон Фротингам“ (1919)¹⁸

Велики добротвор, Американац Џон Фротингам, у своме добротворном раду, посвећивао је посебну пажњу ратној сирочади, којима је рат одузео родитеље. Формирао је дечји дом у Гевгелији, где су деца добијала најнеопходнију бригу. Домској деци поред пружања здравствене заштите, било је омогућено школовање, васпитање и стицање хигиенских навика за живот.

¹⁷ Санитетски....., цит. дело, 1936, 515.

¹⁸ Ѓ. Чакарајаневски, Т. Чепреганов, Добротворната мисија на Јелена Лозаниќ-Фротингам во Првата светска војна, Зборник на трудови, Трет македонски конгрес на историјата на медицината, Штип, 2008, 187-192.

у Са свечаног отварања децје болнице у Велесу,
 основане од стране американске мисије. — Са свећа-
 ног отварања децје болнице у Велесу, основане од
 стране американске мисије.

Снимак г-ђице Стефке Д. Гочевића, фотограф, Велес.

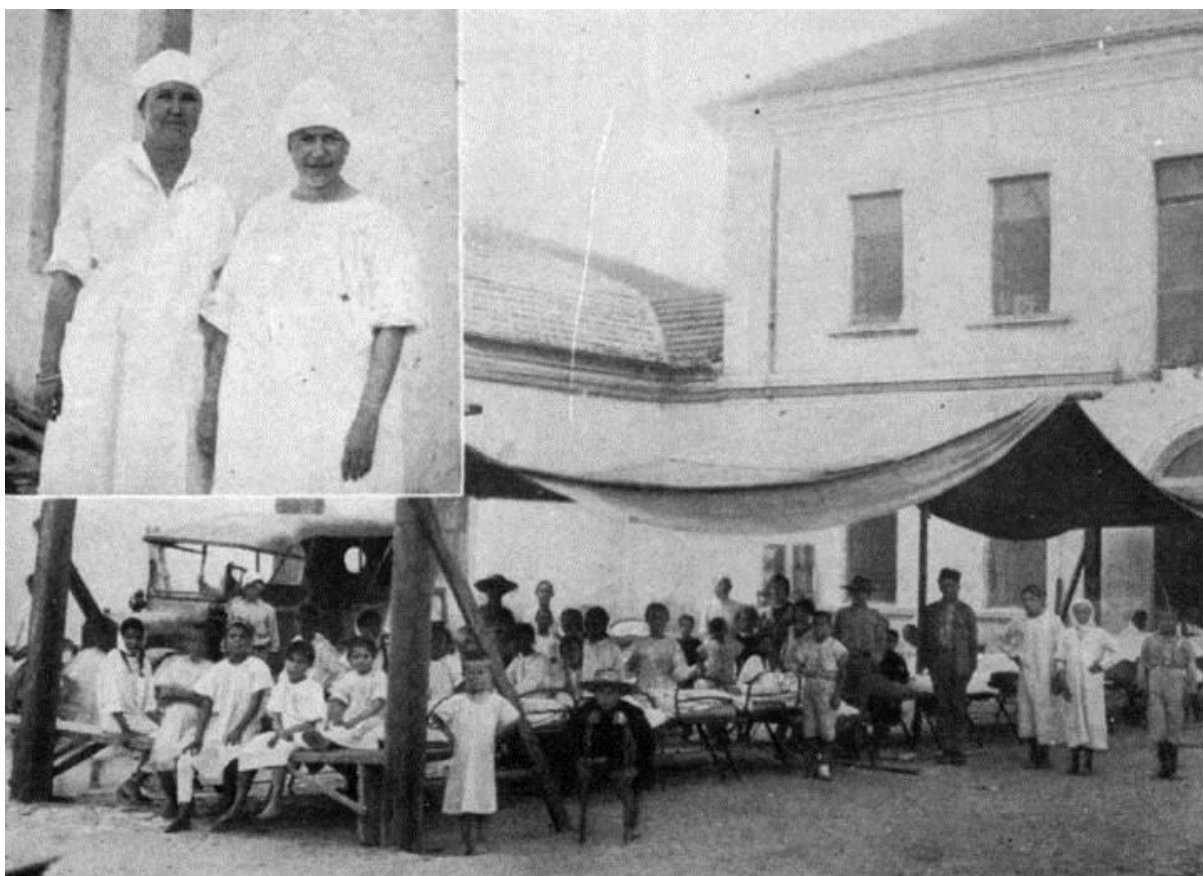

Staff in Frontor Hospital
 Miss Freda Forst, Miss Perkins,
 Miss Lambert, Dr. Etta Gray,
 Miss Morhaus and Miss Cameron,
 Veles, Serbia.

Преглед очију

У дворишту болнице у Велесу

Dr. Gray and Mrs. Cruikshank, of the American Women's Hospitals, at Veles, Serbia

Др. Ета Греј у униформи Америчке мисије

Купање у дечјој станици

